

КУЛЬТУРА ТА ЦИВІЛІЗАЦІЯ: АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Шейко**Василь Миколайович**доктор історичних наук,
член-кореспондент
Національної академії мистецтв
України**Шейко****Василий Николаевич**доктор исторических наук,
член-кореспондент
Национальной академии искусств
Украины**Sheiko****Vasyl**D-r hab. of History, Corresponding
Member of National Academy of Arts
of Ukraine

Анотація. За допомогою культурологічного методологічного інструментарію здійснено аналітичний огляд основних або типових різноманітних джерел і літератури, що присвячені проблемам культури та цивілізації. Доведено, що й на сьогодні фактично відсутні роботи, в яких за допомогою компаративістської культурології було б проаналізовано такі поняття, як “культура” та “цивілізація”. Здійснена спроба авторського бачення вказаних дефініцій.

Ключові слова: культура, цивілізація, джерела, література, культурологічний аналіз, компаративістика.

На сьогодні в добу цивілізаційних змін сучасної цивілізації надзвичайно зросло значення культурних перетворень, самої культури на формування суспільства, людини й, загалом, світового співтовариства. Саме тому визначення дефініцій “культура”, “цивілізація”, їх компаративістський культурологічний аналіз мають провідне, вирішальне значення для реформування сучасного інформаційного суспільства і особливо — для формування моделі майбутнього розвитку людства. Визначення змістовних ознак понять “культура” та “цивілізація” є надзвичайно **актуальним**.

Вклад основного матеріалу. Визначитися із застосуванням понять “цивілізація” та “культура” неможливо без розгляду головних методологічних підходів, які існують у світовій науковій традиції, до теоретичного осмислення соціокультурного розвитку світового співтовариства. Вказані підходи пов’язані переважно з концепціями стадійності, полілінійності та цивілізаційної унікальності. Саме вони породжують відповідні парадигми: лінійно-стадійні, Сходу-Заходу і “локальних цивілізацій”. Лінійно-стадійні підходи до соціокультурного розвитку людства розроблялися та застосовувалися здебільшого від середини XVIII ст. У подальшому, протягом XX ст., стадійне тлумачення історичного процесу застосовувалося переважно представниками неволюціонізму. Одночасно слід зауважити, що на сьогодні аналіз джерел та літератури з проблем культури та цивілізації неможливо здійснити, не базуючись на методах і принципах порівняльної, компаративістської культурології та нелінійності.

Аналіз історії еволюційного шляху людства в руслі стадійності та полілінійності дає змогу зробити висновки про унікальності окремих цивілізацій. Сутність останніх не обмежується ні їх стадійними показниками, ні віднесенням їх до західно-

го чи східного типів розвитку. Спроби осмислення дискретності еволюції людства та характеристики внутрішньої природи окремих суспільств можемо знайти в роботах Ш. Монтеск'є, І. Г. Гердера, Г. В. Ф. Гегеля та ін. До речі, однією із фундаментальніших в цій проблематиці була теорія М. Я. Данилевського [16]. Адже саме він наполягав на вивченні передусім окремих, самодостатніх культур різних народів світу, а згодом уже на цій основі на дослідженні історії людства загалом. Фундаментальний внесок у розробку цієї проблеми вніс О. Шпенглер. Він обгрунтував “морфологічну” нерозривність соціокультурних рис відповідних цілісностей на кожному хронологічному зрізі їх розвитку [57].

Водночас слід зауважити, що всіх названих вчених об'єднує одна суттєва вада — вони розглядали культурно-цивілізаційні спільності як стадійно рівномасштабні, відокремлені, не враховували специфіки шляхів їх розвитку. Саме тому для нас становить інтерес наукове досягнення А. Дж. Тойнбі, який розглядав з компаративістських позицій розвиток окремих цивілізацій у просторі й часі та вивчав особливості їх взаємодії з урахуванням наукових результатів своїх попередників [37]. І хоч за останні десятиріччя знання цих питань значно збагатилися, все ж таки концепція А. Дж. Тойнбі і на сьогодні віддзеркалює основні прояви світового цивілізаційного процесу. Щоправда, теорію було створено фактично без урахування можливостей узагальнення історико-культурної конкретики. Не було враховано й ідей полілінійності історичного руху, зокрема виявленої М. Вебером цивілізаційна специфіка господарчої етики світових релігій. [37, 6]. До речі, релігійна ознака часто слугувала визначальною ознакою цивілізації. І не тільки А. Дж. Тойнбі, а й С. Гантінгтон [46; 51] вважав, що релігія є однією з основних характеристик цивілізації. Зрозуміло, що релігія має важливий вплив на духовність суспільства, його культуру. Але не слід це явище й переоцінювати. Адже численні суспільні явища цивілізації, особливо в добу глобалізації, взаємообумовлені та взаємопов'язані.

Своєрідним, дещо іншим і не менш цікавим є тлумачення дефініції “цивілізація” О. Шпенглером. Він трактував цивілізацію як певну субстанційну сукупність. Водночас цивілізація протиставлялась культурі як царині органічно-життєвого. О. Шпенглер стверджував, що культура в про-

цесі розвитку спускається до рівня цивілізації й разом з нею рухається назустріч своїй загибелі [57], із чим без суттєвих заперечень погодитися неможливо.

І, нарешті, вчені, аналізуючи XX та XXI ст. розрізняють цивілізації традиційні та техногенні. До традиційних відносять ті цивілізації, в яких життєвий уклад характеризується повільними змінами, особливо у сфері виробництва, консервацією традиційних форм культури, відтворенням основних соціальних структур та способу життя. Наприкінці XX ст. у високорозвинених країнах активно формується інформаційна цивілізація. Різновиди розвитку її фаз іноді поділяють на “інформаційне суспільство” та “постіндустріальне суспільство” [3; 15; 47]. Слід зауважити, що, враховуючи обсяг статті, автор свідомо обмежив аналіз джерел XIX–XX ст. такими роботами, в яких представлено основні концептуальні положення тих часів стосовно понять “культура” та “цивілізація”.

Сьогодні проблеми цивілізацій, їх особливості вивчають багато фахівців — культурологи, філософи, соціологи, історики, етнологи, психологи, мистецтвознавці та ін. Зазвичай цивілізаційний підхід до історії тлумачиться як протиставлення формаційному. Але, на жаль, беззаперечного та загальноприйнятого визначення ні формації, ні цивілізації не існує, оскільки ці процеси складні та суперечливі. Одночасно в безлічі питань вказаної проблеми для нас важливим є виявлення особливостей генезису цивілізації, зародження в її межах феномена культури. Адже характеристика процесів становлення та розвитку формації чи цивілізації для нас є підставою, фундаментом для вивчення архетипів історико-культурологічного розвитку людства.

Однією із фундаментальних спроб систематизації реальних уявлень про соціокультурний розвиток людства та створення методологічних засад теорії цивілізаційного процесу є праця вітчизняного дослідника Ю. В. Павленка “Історія світової цивілізації” [36] та його докторська дисертація “Методологічні засади теорії цивілізаційного процесу” [37]. Ю. Павленко здійснив комплексний, культурологічний аналіз вказаних проблем. Йому вдалося плюралістично поєднати не тільки різні підходи до історико-культурологічних проблем людської спільноти, а й виявити багатоваріантність людської діяльності. Особливо актуальним був нелінійний розгляд кардинального для світового історичного

процесу перетворення Західнохристиянської цивілізації у Новоевропейську — Північноатлантичну, а потім у Макрохристиянську цивілізаційну ойкумену XX ст. Глибше осмислення цивілізаційних процесів упродовж XX ст. викладено в праці Ю. В. Павленка у співавторстві з М. Ю. Пахомовим та С. Б. Кримським [40]. У ній висвітлено питання глобальних трансформацій сьогодення. Особливу увагу приділено тенденціям глобалізації та регіоналізації в сучасному соціумі, аналізу суперечностей цивілізаційного розвитку Макрохристиянського світу тощо.

Слід зауважити, що для сучасного наукового дискурсу культурологічний підхід до аналізу еволюційних процесів сучасного світу характеризується не тільки тлумаченням понять “цивілізація” та “культура” як глобальних парадигм, а й доповнюється твердженням, що цивілізація тяжіє до техносу, а “культура” — до духовності [52].

Доволі цікавими серед сучасних наукових робіток з проблематики культури та цивілізації є серія збірників “Цивілізація” [53], в яких аналізуються як теоретичні, так і історичні аспекти проблем культури та цивілізації. До таких, наприклад, належать стаття І. В. Следзевського “Евристичні можливості та межі цивілізаційного підходу” [43], в якій поставлено питання про межі релевантності цивілізаційного підходу, та статті провідних світових спеціалістів з цивілізаційної проблематики С. Н. Айзенштадта [1] та С. Гантінгтона [51].

Дослідження проблем культури та цивілізації в українській історико-культурологічній думці вимагає, на наш погляд, передусім простеження еволюції концепцій про культуру та цивілізацію в Україні від середини XVIII і упродовж XIX ст. Для цього були опрацьовані роботи таких видатних мислителів України, як Г. С. Сковорода, М. В. Гоголь, П. Д. Юркевич та П. О. Куліш.

Ключового значення в цьому дослідженні набуває творчість, життя та соціально-філософські побудови Г. Сковороди. Джерельна база, що використовувалася на цьому етапі дослідження, охоплює такі трактати мислителя: “Розмова п’яти подорожніх про істинне щастя в житті”, “Кільце”, “Розмова, названа алфавіт, або Буквар миру”, “Жінка Лотова” та деякі уривки з “Саду божественних пісень” [42]. Переважно саме в цих творах містяться погляди на цивілізацію Г. С. Сковороди.

Серед джерел і літератури, присвячених ді-

яльності Г. Сковороди особливо вирізняється біографічне дослідження про Г. Сковороду, здійснене М. Ковалинським, та дослідження його творчості Д. Чижевським [54; 55]. Останній наголошував, що Сковорода із свого життя зробив свою філософію і втілював її у життя. Однією з базових праць, які дають загальне уявлення про творчість Г. Сковороди, є робота Д. Багалія “Український мандрований філософ Григорій Сковорода” [4], в якій здійснено бібліографічний огляд праць з вивчення творчості Г. Сковороди та детально досліджено його життєвий і творчий шлях. В цьому ж аспекті цікавими для нас є праці: В. Шинкарука “Філософія Григорія Сковороди” [56]; І. Ф. Драча у співавторстві з М. В. Поповичем та М. В. Кримським “Григорій Сковорода” [17]; Л. В. Ушкалова та О. М. Марченко “Нариси з філософії Григорія Сковороди” [48] та ін.

На тлі наукового дискурсу, який ми окреслили, становить інтерес і творчість М. Гоголя. Одним із тих, хто відкрив М. Гоголя як українського філософа, був Д. Чижевський, який дав глибокий аналіз його філософських поглядів. Цікавими є роздуми про творчість М. Гоголя М. П. Драгоманова, який вважав М. Гоголя “одним із перших моторів нашого національного руху”, І. Я. Франка, який характеризує творчість М. Гоголя в численних працях з питань естетики й історії літератури. Своєрідною творчою розвідкою філософських інтенцій М. Гоголя були дослідження А. Білого, В. Гіппіуса “Гоголь”, Д. С. Мережковського “Гоголь и черт”, у якому зазначено, що творець зброєю сміху бореться з містичною і реальною істотою (чортом), із цим вічним злом, в якому зосередилося заперечення Бога, до якого М. Гоголь спрямував пошуки свого життя [11].

Для з’ясування рівня вивчення проблем культури та цивілізації у вітчизняній гуманітаристиці необхідно проаналізувати й роботи відомого українського філософа П. Д. Юркевича. Джерельною базою для вивчення поглядів на культуру та цивілізацію П. Д. Юркевича стали його праця “Ідея”, стаття “З науки про людський дух” і трактат “Серце та його значення в духовному житті людини” [59]. Його роботи мають переважно історико-філософську загальну спрямованість. Позитивну характеристику його праць ми знаходимо в таких авторів, як М. Бердяєв, В. Зінковський, О. Лосєв, М. Лосський, В. Соловйов [44], Г. Шпет [58].

Слід зауважити, що в останні десятиліття зріс

інтерес до праць П. Д. Юркевича. Це пояснюється, на наш погляд, переосмисленням тих сторінок української філософської думки, які були заборонені за радянських часів. Цьому, до речі, сприяли традиційні (з 1994 р.) читання в Києво-Могилянській академії, присвячені Памфілу Юркевичу. Опубліковані статті висвітлюють різні аспекти його філософії. Слід зауважити, що погляди вченого на культуру та цивілізацію практично не вивчалися. Ряд авторів намагалися визначити специфіку української філософії порівняно з основними тенденціями розвитку російської філософії. Так, М. Лук, спираючись на вчення П. Юркевича про ідею, намагається обґрунтувати поняття “української національної ідеї” [29]. С. Ярмусь та інші, звертаючись до ідейно-теоретичних джерел філософського світогляду Юркевича, особливо наголошують на його християнському антропологізмі [60].

В аспекті проблематики для цієї статті становлять науковий інтерес роботи П. Куліша. Саме в його циклі публіцистично-розповідних творів “Листи з хутора” [27] та книзі-сповіді “Хуторская философия и удаленная от света поэзия” будується своєрідна концепція “хуторської філософії”, яка, за твердженням Є. Нахліка, ще довго підживлюватиме евристичний інтерес дослідників, бо “є своєрідною єднальною ланкою між різними етапами в усвідомленні європейською науковою думкою проблем цивілізації: русоїзмом та пошуками відповідальності між розвитком культури й цивілізації представниками іншої генерації філософів (М. Бердяєвим, О. Шпенглером та ін.)” [34, 5].

Слід зауважити, що творче надбання П. Куліша вже наприкінці XIX ст. досліджували М. Драгоманов, І. Франко, С. Томашевський, Б. Грінченко [12; 34] та ін. І вже тоді стало зрозуміло, що його творчість неоднозначна й суперечлива — як і сама його особистість. Цікавими є творчі розвідки С. Єфремова [20], який розглядав роботи П. Куліша не лише в контексті історії письменства, але намагався проаналізувати його внутрішній світ, “сумнівні філософської натури”. З іншого боку, М. Грушевський, аналізуючи джерела національно-культурного відродження України, дав характеристику етнопсихологічних і соціально-традиційних підоснов, як він писав “Кулішевої творчості”. Грушевський наголошував, що дослідники повинні цікавитись передусім не фактами так званої безсистемності П. Куліша, а — зв’язком його з добою, певними ідеологічними

течіями та соціальними верствами [14, 8, 9]. Серед праць, присвячених цьому українському мислителю, слід відзначити ті з них, у яких ідеться про історичне буття українського народу, його менталітет, їх філософсько-культурологічні трансформації в європейському контексті. Особливий інтерес становить робота Д. Чижевського “Нариси з історії філософії на Україні”. В ній автор, досліджуючи еволюцію філософської думки України, формує чимало культурологічно-філософських ідей. До них він відносить і так звану “філософію серця”, яку тлумачить, аналізуючи твори К. Транквіліона-Ставровцевого, і далі — Г. Сковороди, П. Куліша, М. Гоголя, Т. Шевченка, П. Юркевича та ін. [55].

У цілому ж вітчизняні джерелознавство та історіографія багато в чому фундуються на науковому та творчому доробку видатних мислителів України кінця XIX — середини XX ст., таких як М. П. Драгоманов, І. Я. Франко та В. І. Вернадський та ін. Саме у їх роботах ми спостерігаємо процеси формування на основі духовних надбань та тогочасних концепцій й своєрідних поглядів на культуру та цивілізацію [9; 18; 50].

Слід зауважити, що творчість М. П. Драгоманова сприймається різними мислителями неоднозначно, найчастіше оцінки даються діаметрально протилежні. Сам М. П. Драгоманов зауважував: “Я завше прожив так, що мене по меншій мірі з двох боків лаяли, й навіть таке сам собі правило виробив, що як що-небудь напишу таке, що лають тільки з одного боку, то вважаю за діло невдячне” [49, 9–10]. Подібний феномен пояснювався, мабуть, різнобічністю і широтою його поглядів. Про це писали за його життя й по його смерті видатні суспільно-культурні діячі, філософи, історики, літературознавці — С. Єфремов [21], Б. Кістяківський [25] та ін. Показово, що при неоднозначному ставленні до творчості М. Драгоманова різних авторів, усі вони одностайно визнавали його видатний внесок у вітчизняну гуманітаристику. Слід зауважити, що різнобічність, неординарність і суперечливість поглядів М. П. Драгоманова, з одного боку, говорить про фундаментальність внеску автора в духовну скарбницю і не тільки України, з іншого боку, закономірно породжувала і породжує протилежні оцінки його творчості. Це, безперечно, стосується й його поглядів на культуру та цивілізацію, які, на жаль, ще не стали темою окремого дослідження у вітчизняній літературі. Тому в цій статті ми спира-

лися на весь потужний масив літератури з дослідження творчості мислителя [29; 49].

Наступний пласт джерел і літератури, в якому, окрім загальногуманітарних, ставляться й питання про культуру й цивілізацію, пов'язаний із творчістю учня М. П. Драгоманова — І. Я. Франка. Щоправда, проблемами культури та цивілізації І. Франко займався переважно в межах розгляду ідеї прогресу. Саме в його працях про концепцію “духовного прогресу” формується системне уявлення автора стосовно проблем культури та цивілізації. Уже в 20–30-х роках ХХ ст. публікуються наукові праці, в яких аналізуються роботи І. Я. Франка. У розвідках М. Лозинського, Є. Маланюка, С. Єфремова висвітлено основні напрями духовної спадщини мислителя [22; 28; 30]. У працях науковців, особливо останніх десятиріч, визнано видатну роль І. Я. Франка в міжнародному культурному процесі та здійснено незаангажовану спробу комплексного підходу до творчості І. Я. Франка. Серед цих праць вирізняється робота сучасної української дослідниці О. Забужко “Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період”. Це комплексне дослідження розвитку української ідеї зазначеного періоду і містить цінні зауваження та оригінальний підхід щодо творчості І. Франка [23].

Для нашого наукового дискурсу особливий інтерес становлять класичні роботи В. І. Вернадського, який не тільки визначив виміри прогресу, а й дав розгорнуту картину майбутнього — картину сфери розуму, “ноосфери”, виявив ставлення до культури та цивілізації, викладене в багатьох його творах, але особливо в роботі “Философские мысли натуралиста” [10]. Чимало перевидань його його творів, особливо європейськими мовами, свідчить про те що настав нарешті час, коли реалізувалась можливість оприлюднити світові наукові досягнення В.І. Вернадського.

Отже, можна констатувати, що проблема визначення та співвідношення понять “культура” та “цивілізація” має фундаментальну базу джерел та літератури. Однак аналіз рівня наукової розробки теми показав, що дослідження поглядів на культуру та цивілізацію в українській гуманітаристиці, зокрема — філософсько-культурологічній думці майже не представлене окремими науковими працями.

І, нарешті, розглянемо роботи, які вийшли друком в останні роки й були присвячені тим чи іншим

питанням культури і цивілізації. Серед них виділяються, наприклад, статті Ю. Ю. Бородецької, І. В. Ковальчук, Т. Метельової, І. Пасько, А. Камаралі та ін. [8; 24; 26; 32; 39]. У них розглядаються переважно аспекти співвідношення понять “культура” та “цивілізація”. Трактатування усіх понять базується переважно на усталених поглядах відомих вчених. Окремо стоять декілька монографій, це передусім роботи В. С. Степіна та А. П. Овчиннікової [35; 45]. І якщо роботи другої присвячено здебільшого юридичним аспектам вказаної тематики, то монографія В. С. Степіна безпосередньо стосується нашої теми. У ній викладено концепцію культури, яка трактується як складноорганізована система людської діяльності, що розвивається, водночас дається й тлумачення поняття цивілізації. Основну увагу автор приділяє науковому пошуку відповідей на виклики, які мають суттєвий інтерес та значення для російського суспільства [45].

Окремі статті, які теж вийшли друком в останні роки, присвячено або проблемам культури, або цивілізації. Проблеми культури висвітлюються в статтях С. Грипич, В. О. Радзівського та ін. [13; 41]. Серед таких робіт варто виокремити монографію Ю. П. Богуцького, Н. Корабльової та Г. Чміль, в якій на багатому культурологічному матеріалі характеризуються нові культурологічні архетипи як соціодинамічний процес людинотворення [6]. З іншого боку, ряд статей присвячено цивілізаційним проблемам. Так, у статтях Р. Г. Браславського, В. М. Межуєва, М. І. Найдорфа, О. В. Палагіна та ін. ідеться про розвиток цивілізації в сучасних глобалізаційних умовах [7; 31; 33; 38]. Серед таких праць виокремлюється монографія Ю. І. Євтушка — стосовно майбутнього земної цивілізації [19], а також матеріали міжнародної науково-практичної конференції (2013 р.), присвяченої актуальним питанням розвитку сучасної цивілізації [2].

Висновки. Таким чином, розгляд робіт, що вийшли друком в останні роки та були присвячені проблемам культури й цивілізації, показав, що і в них окремо фактично не розглядалися питання джерелознавчого та історіографічного аналізу праць, присвячених проблемам культури та цивілізації. Недостатній рівень досліджуваності вказаних проблем пов'язано із рядом об'єктивних та суб'єктивних чинників. Передусім слід вказати на відсутність одностайності вчених з приводу визначень дефініцій “культура” та “цивілізація”. Чис-

ленні роботи, присвячені цим питанням, дають різні їх тлумачення. Часто-густо поняття “культура” та “цивілізація” необґрунтовано вживаються як слова-синоніми. У багатьох роботах висвітлюються питання або культури, або цивілізації. Водночас і в тих, і в тих ці дефініції використовуються виключно для пояснення історичної динаміки розвитку соціуму. Не є винятком й публікації, в яких циві-

лізація трактується як протилежність культури, її негатив, з чим аж ніяк не можна погодитись.

Отже, у наукових роботах досі відсутній системний методологічний аналіз співвідношення понять “культура” та “цивілізація”, визначення їх ролі в глобалізаційній еволюції як світового співтовариства, так і його окремих, зокрема — української, спільнот.

Література:

1. *Айзенштадт С. Н.* Цивілізаційні зміри соціальних змін: структура і історія / С. Н. Айзенштадт // Цивілізація. — М., 1997. — Вып. 4. — С. 20–33.
2. Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної цивілізації: історичні, соціологічні, політологічні аспекти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 верес. 2013 р. — Херсон, 2013. — 171 с.
3. Арон Р. Мнимый марксизм / Р. Арон. — М.: Прогресс, 1993. — 382 с.
4. *Багалій Д. І.* Український мандрований філософ Григорій Сковорода / Д. І. Багалій. — К.: Оріє, 1992. — 472 с.
5. *Басс І. І.* Іван Франко : життєвий і творчий шлях / І. І. Басс, А. А. Каспрук. — К.: Наук. думка, 1983. — 455 с.
6. *Богуцький Ю. П.* Нова культурна реальність як соціодинамічний процес людинотворення через ролі: монографія / Юрій Богуцький. Надія Корабльова, Ганна Чміль. — К.: ІК НАМУ, 2013. — 271 с.
7. *Браславський Р. Г.* Цивілізаційна теоретична перспектива в соціології / Р. Г. Браславський // Социс. — 2013. — № 2. — С. 15–24.
8. *Бродецька Ю. Ю.* Умови цілісного суспільного розвитку: культура чи цивілізація? / Ю. Ю. Бродецька // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. — 2013. — Т. 211, Вип. 199. — С. 53–58.
9. *Вернадський В. І.* Біосфера і ноосфера / В. І. Вернадський. — М.: Наука, 1989. — 262 с.
10. *Вернадський В. І.* Філософські думки натураліста / В. І. Вернадський. — М.: Наука, 1988. — 520 с.
11. Гоголь : воспоминания, письма, дневники / сост. В. В. Гиппиус. — М.: Аграф, 1999. — 459 с.
12. *Гринченко Б. Д. П. А.* Куліш : біогр. очерк. / Б. Д. Гринченко. — Репр. воспроизведение изд. 1899 г. — Чернигов: ЧОУНБ, 2001. — 45 с.
13. *Грипич С.* Глобалізація як фактор розвитку інформаційної та “віртуальної” культури / Світлана Грипич // Вісн. Кн. палати. — 2010. — № 7. — С. 37–40.
14. *Грушевський М. С.* Біля джерел національно-культурного відродження України (етнопсихологічні та соціально-традиційні підоснови Кулішевої творчості) / Михайло Грушевський // Нар. творчість та етнографія. — 1997. — №4. — С. 8–28.
15. *Гэлбрейт Дж.* Новое индустриальное общество / Дж. Гэлбрейт. — М.: Прогресс, 1969. — 422 с.
16. *Данилевский Н. Я.* Россия и Европа: взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому / Н. Я. Данилевский. — М.: Книга, 1991. — 573 с.
17. *Драч І. Ф.* Григорій Сковорода: біогр. повість / І. Ф. Драч, М. В. Кримський, М. В. Попович. — К.: Молодь, 1984. — 214 с.
18. *Драгоманов М.* Вибрані праці: у 3 т., 4 кн. / М. Драгоманов. — К.: Знання України. — Т. 1: Історія. Публіцистика. Політологія. — 2006. — 344 с.; Т. 2: Фольклористика. Літературознавство. — 2007. — 439 с.; Т. 3: Літературознавство. — 2007. — 299 с.
19. *Евтушок Ю. И.* Как остановить закат земной цивилизации / Ю. И. Евтушок. — Киев: Рада, 2012. — 329 с.
20. *Єфремов С.* Без синтезу: до життєвої драми Куліша / С. Єфремов. — К.: Слово, 1924. — 89 с.
21. *Єфремов С.* З громадського життя на Україні / С. Єфремов. — К.: Вік, 1909. — 77 с.
22. *Єфремов С.* Іван Франко : критико-біогр. нарис / С. Єфремов. — К.: Слово, 1926. — 254 с.
23. *Забужко О.* Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О. Забужко. — К.: Наук. думка, 1992. — 110 с.
24. *Камарали А. В.* Культура і цивілізація: понятійний контекст / Камарали А. В. // Гілея. — 2012. — Вип. 55 (№ 12). — С. 359–365.
25. *Кистяковский Б. М. П.* Драгоманов. Его политические взгляды, литературная деятельность и жизнь / Б. Кистяковский // Политические сочинения : в 2 т. / Н. П. Драгоманов. — М.: Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1908. — Т. 1. — С. 9–27.
26. *Ковальчук І. В.* Культура і цивілізація / І. В. Ковальчук // Практична філософія. — 2009. — № 3. — С. 162–168.
27. *Куліш П.* Листи з хутора / П. Куліш // Твори: в 2 т. — К.: Дніпро, 1989. — Т. 2. — С. 244–282.
28. *Лозинський М.* Іван Франко / М. Лозинський. — Відень: Вид-во Союзу визволення України, з друкарні Гольцгаузена, 1917. — 77 с.
29. *Лук М. І.* Етнічні ідеї в філософії України другої половини XIX–XX ст. / М. І. Лук. — К.: Наук. думка, 1993. — 150 с.
30. *Маланок Е.* Нариси історії нашої культури / Е. Маланок. — К.: Обереги, 1992. — 80 с.
31. *Межуев В. М.* Гуманизм и современная цивилизация / В. М. Межуев // Человек. — 2013. — № 3. — С. 5–16.
32. *Метельова Т.* Цивілізація і культура; контраверза чи спільний родовід? / Т. Метельова // Віче. — 2010. — № 22. — С. 6–9.
33. *Найдорф М. И.* “Современность” и массовая цивилизация / Найдорф Марк Исаакович // Вопр. культурологии. — 2010. — № 2. — С. 4–10.
34. *Нахлік Є. К.* Пантелеймон Куліш / Є. К. Нахлік // Твори: в 2 т. / П. Куліш. — К., 1998. — Т. 1. — С. 5–38.
35. *Овчиннікова А. П.* Цінності культури та цивілізація : вибр. пр. / А. Овчиннікова. — Одеса: Юрид. літ., 2010. — 288 с. — (Антологія юридичної думки. Одеська школа права).
36. *Павленко Ю. В.* Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства: навч. посіб. / Ю. В. Павленко. — 2-е вид., стер. — К.: Либідь, 2000. — 360 с.
37. *Павленко Ю.* Методологічні засади теорії цивілізаційного процесу : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : спец. 09.00.03 / Павленко Юрій Віталійович; Ін-т філос. НАН України. — К., 1996. — 29 с.
38. *Палагин А. В.* Трансдисциплінарність, інформатика і розвиток сучасної цивілізації / Палагин Александр

- Васильевич // Вісн. НАН України. — 2014. — № 7. — С. 25–33.
39. Пасько І. Нація: архетипи, культура, цивілізація / І. Пасько // Українознавчий альманах. — 2013. — Вип. 13. — С. 123–130.
40. Пахомов Ю. Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко. — Киев : Благоворит. фонд содействия развитию гуманитар. и экон. наук, 1998. — 432 с.
41. Радзівський В. О. Від регіональних субкультур до глобальної культури / В. О. Радзівський // Культура і сучасність. — 2014. — № 1. — С. 42–47.
42. Сковорода Г. С. Твори. В 2 т. Т. 1 / Г. С. Сковорода. — К.: Обереги, 1994. — 527 с.
43. Следзевский И. В. Эвристические возможности и пределы цивилизационного подхода / И. В. Следзевский // Цивилизации. — М., 1997. — Вып. 4. — С. 7–20.
44. Соловьев В. С. О философских трудах П. Д. Юркевича / В. С. Соловьев // Философские произведения / П. Д. Юркевич. — М., 1990. — С. 552–578.
45. Степин В. С. Цивилизация и культура / Вячеслав Степин. — СПб., 2011. — 407 с.
46. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории : сборник / А. Дж. Тойнби. — М.: Прогресс-Культура; СПб.: Новента, 1996. — 342 с.
47. Тоффлер О. Футурошок / Олвин Тоффлер. — СПб.: Лань, 1997. — 461 с.
48. Ушкалов Л. В. Нариси з філософії Григорія Сковороди / Л. В. Ушкалов, О. М. Марченко. — Х. : Основа, 1993. — 150 с.
49. Федченко П. М. Михайло Драгоманов: життя і творчість / П. М. Федченко. — К.: Дніпро, 1991. — 362 с.
50. Франко І. Вибрані суспільно-політичні і філософські твори / І. Франко. — К.: Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1956. — 500 с.
51. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / С. Хантингтон // Полис. — 1994. — № 1. — С. 40–42.
52. Цивилизационная структура современного мира : в 3-х т. / под ред. Пахомова Ю. Н. [и др.]. — Киев : Наук. думка, 2008. — 3 т. — 638 с.
53. Цивилизации. Вып. 4. — М.: МАЛП, 1997. — 200 с.
54. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Д. Чижевський. — Тернопіль: Презент: Феміна, 1994. — 480 с.
55. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. — Мюнхен, 1983. — 175 с.
56. Шинкарук В. І. Філософія Григорія Сковороди / В. І. Шинкарук. — К. : Наук. думка, 1972. — 279 с.
57. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т. 1. Гештальт и действительность / О. Шпенглер. — М.: Мысль, 1993. — 663 с.
58. Шпет Г. Г. Философское наследие П. Д. Юркевича / Г. Г. Шпет // Философские произведения / П. Д. Юркевич. — М.: Правда, 1990. — С. 578–564.
59. Юркевич П. Д. Философские произведения / П. Д. Юркевич. — М.: Правда, 1990. — 669 с.
60. Ярмусь С. Памфіл Юркевич та його філософська спадщина / С. Ярмусь. — Вінніпег: Тризуб, 1979. — 80 с.

Шейко Василий Николаевич

Культура и цивилизация: анализ источников и литературы

Аннотация. При помощи культурологического методологического инструментария осуществлен аналитический обзор основных или типичных разнообразных источников и литературы, посвященных проблемам культуры и цивилизации. Доказано, что и на сегодня фактически отсутствуют работы, в которых при помощи компаративистской культурологии были бы проанализированы такие понятия, как “культура” и “цивилизация”. Осуществлена попытка авторского видения указанных дефиниций.

Ключевые слова: культура, цивилизация, источники, литература, культурологический анализ, компаративистика.

Sheiko Vasyi

Culture and Civilisation Analysis of Sources and Literature

Summary. Making use of culturological methodological tools, the author carries out an analytical overview of basic or typical various sources and literature dealing with the issues relating to culture and civilization. Studies analyzing the notions of 'culture' and 'civilization' from the position of comparative culturology have not been found. An attempt is made to formulate the author's definitions of these terms.

Key words: culture, civilization, sources, literature, culturological analysis, comparative studies.